

אוניברסיטת / מכללת ...

פקולטה

חוג

מחקר פעולה בנושא:

תופעת הדחייה החברתית בקרב תלמידים -

התמודדותי כמורה

מרצה:

שם:

ת.ז.

תוכן עניינים

מבוא עמ' 1

חלק א': סקירת ספרות

דחייה חברתית, חרם, מאפיינים והשלכות עמ' 2-3

דרכי התמודדות עם דחייה חברתית - המורה עמ' 4-5

חלק ב': מהלך המחקר, מחקר פעולה ושדה המחקר עמ' 6-7

חלק ג': ממצאים ודיון עמ' 8-12

סיכום עמ' 13-14

התבוננות הוליסטית מסכמת עמ' 15

ביבליוגרפיה עמ' 16

מבוא

עבודה זו עוסקת בתופעה שמאז ומתמיד הפריעה לי בבית הספר, אם בתקופת היותי תלמידה בעצמי, או היום כאשר אני סטודנטית ומתנסה בחינוך. התופעה המדוברת היא קיומם של ילדים דחויים חברתית בכיתה.

כבר ביום הראשון שלי בהתנסות באחת הכיתות, הרגשתי שכמעט כל תלמידי הכיתה לא רוצים להיות בקרבת תלמיד אחד, מה שמאוד הפריע לי כמי שמסתכלת מהצד. התלמיד עצמו הוא תלמיד נאה, לבוש נקי ומסודר, חייכן ומנומס. חוויה זו הזכירה לי תלמידה שהייתה בכיתה שלי בזמנו והייתה דחויה על ידי שאר התלמידים. גם אז כאב לי והפריע לי, ולכן כיום, בהתנסות שלי וכשאותר תופעה חזרה על עצמה הרגשתי שוב אי נחת, והחלטתי לחקור את המצב ואת הסיבות לו.

מדוע תלמידים מסוימים מוצאים עצמם דחויים חברתית? האם זה בגלל מראה חיצוני? או בגלל ההישגים שלהם בלימודים? בתור מורה, מה אני יכולה לעשות עם התופעה הקשה הזו, ובאלו דרכים אני יכולה להשתמש על מנת לסייע לתלמידים הדחויים להשתלב טוב יותר בחברת הילדים האחרים?

הכיתה שאני מתנסה בה היא כיתה הטרוגנית, עם תלמידים חזקים מבחינה לימודית וגם חלשים, אך למרות ההבדלים ביניהם הם מצליחים להתחבר אחד לשני חוץ מאותו תלמיד אשר נדחה על ידי רוב התלמידים. כפי שצוין בהתחלה, את הדחייה הזו הרגשתי בתחילת ההתנסות שלי כי הוא היה כל הזמן יושב לבד בכיתה, לא מדבר הרבה, מסתכל מהצד על בני כיתתו ועל מה הם עושים. תחושה זו התחזקה באחד מן הימים כאשר הגיע אותו ילד מהפסקת הצהריים ואמר למחנכת שלו בפני כל הכיתה, שהילדים מסרבים לשחק איתו. בתגובה, ניהלה המורה שיחה עם כל הכיתה והסבירה להם שזה לא מקובל וכי הם צריכים להיות חברים ולשחק ביחד.

כפי שציינתי, העובדה שהילד דחוי מבחינה חברתית על ידי שאר התלמידים בני כיתתו גרמה לי לתחושת אי נוחות, הפריעה לי מאוד ואף כאבה, ולכן בחרתי בנושא זה כתחום מחקר. מחקר זה הוא מחקר פעולה ומטרתו היא לבחון את הדרכים בהן אוכל לסייע לתלמידים להתמודד עם מצב של דחייה חברתית. שאלת המחקר שלי היא: כיצד אוכל כמורה לסייע לתלמיד במצב בו הוא דחוי מבחינה חברתית?

בחלק א' אסקור את הספרות המחקרית בנושא דחייה חברתית, חרם, מאפיינים שונים של דחייה והשלכותיה. כמו כן, אבחן דרכים שונות בהן יכולה המורה להתמודד עם תופעות כאלה ולסייע לתלמיד הנקלע למצב כזה בכיתתה. בחלק ב' אגדיר מהו מחקר פעולה ותרומתו לשדה המחקר החינוכי, וכן אתאר את מהלך ושדה המחקר שלי. בחלק ג' אדון בממצאים לאור ההתנסות המעשית שלי בכיתה ולבסוף אסכם ואציג תשובה לשאלת המחקר ואת התובנות האישיות שלי.

חלק א': סקירת ספרות - דחייה חברתית, חרם, מאפיינים והשלכות

אחד המושגים המרכזיים במחקר בתחום האלימות בבתי הספר הוא bullying, או בעברית "בריונות": ניצול שיטתי לרעה של יחסי כוחות לא מאוזנים בין הבריון לקורבן, כאשר עוצמתו וכוחו של התוקף הן גדולות יותר. תלמיד נחשב קורבן לבריונות כאשר הוא נחשף באופן תמידי ולאורך זמן לפעולות שליליות של תלמיד או תלמידים אחרים. כל התנהגות תוקפנית נחשבת לשלילית: התנהגויות מילוליות כמו איום, הצקה או הטחת עלבונות; התנהגות פיזית כמו דחיפות ומכות; ופגיעה בדרך עקיפה, כמו הטלת חרם או התעלמות מכוונת (בנבנישתי, חורי-כסאברי, אסטור, 2006, עמ' 17).

בהקשר זה, קיימת הבחנה בין בריונות ישירה, כלומר תקיפה ישירה וגלויה של הקורבן, לבין תוקפנות עקיפה: בידוד או חרם קבוצתי. השפעה של תוקפנות עקיפה כחרם או דחייה חברתית היא משמעותית גם אם אינה נראית לעין כמו אלימות פיזית. דן אולוואוס (Olweus), חוקר נורבגי אשר חקר את תופעת האלימות בבתי הספר, הגדיר את הדחייה החברתית כסוג של בריונות עקיפה, כזו אשר יש להתייחס אליה כאל כל בריונות אחרת ולעתים אף להעניק לה יותר תשומת לב, כיוון שלא תמיד היא גלויה לעין (אברהם, 2011).

גם חרם¹ הוא סוג של בריונות עקיפה, אשר פוגעת במעמדו החברתי ובדימויו העצמי של הקורבן, אולם קיים הבדל בין דחייה חברתית לחרם של ממש. במקרה של חרם חברתי הכוונה היא לחברה אשר דוחה אדם מסוים מתוכה ומונעת ממנו שירותים כלשהם. במקרה של ילדים, מדובר במצב בו קבוצת ילדים מחליטה לנתק קשר עם ילד או ילדה באופן מאורגן. ברוב המקרים, המניע המרכזי לחרם הוא רצונו של המארגן להראות את כוחו, כמו למשל לנקום בילד אחר על משהו שעשה כנגדו או על מנת לשמור על הפופולריות שלו בקרב הילדים האחרים. בנוסף, ברוב המקרים הסיבה לחרם אינה הגיונית ומקורה בסוג של "חיסול חשבונות" במטרה לייצב את מעמדו של מארגן החרם בחברת הילדים² (בן ברוך, 2016, עמ' 32-33).

כלומר, חרם הוא פעולה אקטיבית, בחירה של ילדים לדחות באופן יזום תלמיד אחר. לעומת זאת, בתהליך של דחייה חברתית, הילדים פשוט מעדיפים לא להיות נוכחים ליד או לא להתחבר עם תלמיד אחר. התפתחות התהליך של דחייה חברתית מאופיין בשני שלבים עיקריים: ניצנים של דחייה (Emerging Rejection) ודחייה מתמשכת (Maintained Rejection). בעוד בשלב הראשון חווה הילד אירועים של דחייה מדי פעם, הם אינם מאפיינים את היחס אליו במהלך היום כולו. למשל, ילד אשר נדחה מלהשתתף במשחק מסוים כיוון שלא כיבד את החוקים. לעומת זאת, בשלב השני הילד חווה את הדחייה לאורך היום כולו, ובמקרים מסוימים גם לאורך שנים, מה שהופך את הדחייה ליציבה (אברהם, 2011).

מחקרים אשר ניסו להעריך את תופעת הדחייה החברתית מעריכים כי שלושה מתוך עשרה ילדים חווים דחייה חברתית מתמשכת בשלב כלשהו בילדותם. ההערכה היא כי לפחות שני ילדים בכל כיתה יכולים לחוות קושי חברתי משמעותי ועוד כמה ילדים יחוו חוסר נוחות בסיטואציות

¹ המושג "חרם" מוכר עוד מתקופת המקרא, כאשר ההלכה מבחינה בין חרם לנידוי. החרם הוא החמור מבין השניים ומצורפת לו המילה "ארור".

² לשם כך, עלול אותו ילד לאיים על מי שידבר עם הילד המוחרם. במקרים בהם הכיתה משתפת עמו פעולה מדובר ב"חרם כיתתי".